

ANTROPONIMIA FEMININĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIII-LEA (OPINII INTRODUCTIVE)*

Keywords: *Transylvania, typology, anthroponomy, system, thirteenth century.*

Cuvinte cheie: *Transilvania, tipologie, antroponomie, sistem, secolul al XIII-lea.*

Tema propusă în acest articol, antroponimia feminină din Transilvania, este nouă în istoriografia românească, spre deosebire de Europa Occidentală, unde interesul pentru antroponimie, în general, dar și pentru numele acordate femeilor, se manifestă de mai multe decenii. Nici istoriografia maghiară, care are preocupări constante în direcția Transilvaniei, deși a început destul de timpuriu să abordeze subiecte din domeniul onomasticii, nu s-a preocupat în mod constant de antroponimia feminină. Importante sunt totuși contribuțiile lui Jakubovich Emil¹ sau Wertner Mór², care au depus o muncă de pionierat în direcția studierii numelor feminine, urmați mai târziu de cercetătoarea Berrár Jolán³. O implicare redusă pe acest palier științific se înregistrează și în ceea ce-i privește pe cercetătorii autohtoni, aportul lor în acest sens concentrându-se îndeosebi asupra veacurilor mai recente, abordând subiectul antroponimiei la modul general sau din punct de vedere lingvistic⁴. Din această cauză am considerat ca oportună tratarea unei astfel de probleme în rândurile următoare, aspect care poate să contribuie, alături de alte elemente ale vieții umane, la o mai bună înțelegere a realităților Transilvaniei medievale.

Considerații generale. Studiul de față are ca bază de lucru un număr de 1175 de documente edite⁵, referitoare la teritoriul Transilvaniei⁶, ce acoperă perioada anilor 1201-1300, adică întregul veac al XIII-lea. Distribuția documentelor din punct de vedere al cantității este inegală de-a lungul secolului. Până în anul 1235 avem 598, reprezentând 51% din totalul de documente. Aceasta se datorează în mare măsură păstrării *Registrului de la Oradea* (1208-1235), care cuprinde 389 de spețe. Celelalte 577 de documente acoperă restul secolului al XIII-lea, cele mai multe dintre ele fiind emise în ultima sa treime. Faptul că spre mijlocul perioadei avute în vedere numărul actelor eliberate de cancelaria regală maghiară sau de locurile de adeverire se reduce, poate fi cauzat și de invazia mongolă din anii 1241-1242, întreprindere militară care a afectat societatea Europei Centrale pe multiple planuri. Nici documentele vremii nu au scăpat de distrugere, printre altele mongolii jefuind și dând pradă focului mănăstiri și biserici, împreună cu

* Acest studiu este parte a proiectului CNCIS din seria PN IDEI 2348/2009: Antroponimia în Transilvania medievală (sec. XI-XIV). Evaluare statistică, evoluție, semnificații.

¹ Jakubovich Emil, *Régi magyar női nevek*, în *Magyar Nyelv*, 1915.

² Wertner Mór, *Régi magyar női nevek*, în *Magyar Nyelv*, 1916 și 1917.

³ Berrár Jolán, *A magyar női nevek társadalmi megszólása a XI-XIV. században*, în *Magyar Nyelv*, 1950 sau *Női neveink 1400-ig*, în *Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai*, 80. Budapest, 1952.

⁴ Spre exemplu: Nicolae A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*. București, 1963; Viorica Goicu, *Nume de persoane din Țara Zarandului*. Timișoara, 1996; Maria Andrei, *Antroponimia și conotația lingvistică*. Timișoara, 1998; Ion Popescu-Sireteanu, *Vechi nume românești*. Iași, 2003; Nuțu Roșca, *Onomastica din Valea Izei*. Cluj-Napoca, 2004 etc.

⁵ Este vorba de documentele publicate în volumele I (sec. XI, XII, XIII) și II (sec. XIII) ale colecției *Documente privind Istoria României. C. Transilvania*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951, respectiv 1952 (în continuare DIR.C I și DIR.C II). În numărul total de documente consultate am inclus și cele 389 de acte cuprinse în *Registrul de la Oradea* (DIR.C I, doc. nr. 67).

⁶ Am în vedere atât voievodatul Transilvaniei, cât și teritoriile Banatului, Crișanei și Maramureșului.

actele deținute de acestea. Urmările grave ale campaniei sunt menționate în documentele vremii chiar și după mai mulți ani⁷. Odată cu revenirea treptată a Regatului Ungar după distrugerile suferite, se constată și o creștere a numărului de documente scrise. Cred că la aceasta a contribuit, pe lângă dezvoltarea și mai buna organizare a cancelariilor (regală, voievodală etc.), și necesitatea reînnoirii a numeroase documente distruse de tulburările anterioare, în unele cazuri chiar fiind menționat acest lucru⁸, precum și intensă activitate de recompensare a credincioșilor săi nobili de către regele Ștefan al V-lea (1270-1272), care l-au ajutat în conflictul cu tatăl său Bela al IV-lea.

În mod natural, direct proporțional cu cantitatea de documente evoluează și numărul mențiunilor de nume feminine. Din totalul de 88 de mențiuni 63 sunt până în anul 1235 inclusiv, pentru restul secolului al XIII-lea existând doar 25 de mențiuni ale unor antroponime feminine, dintre care 21 sunt după 1270. Datele prezentate sunt trecute și în graficul de la figura nr. 1, care oferă o imagine mai relevantă pentru diferențele existente între numărul de documente cercetate, numărul de mențiuni și cel al numelor diferite recensate. Trebuie să mai precizez că numărul de nume diferite de la figura nr. 1 (68) este mai mare decât numărul real de nume diferite (65) identificate pentru întregul secol al XIII-lea, deoarece antroponimul Elisabeta apare în două dintre perioadele de timp ale graficului (1236-1270 și 1271-1300), iar Margareta în toate trei.

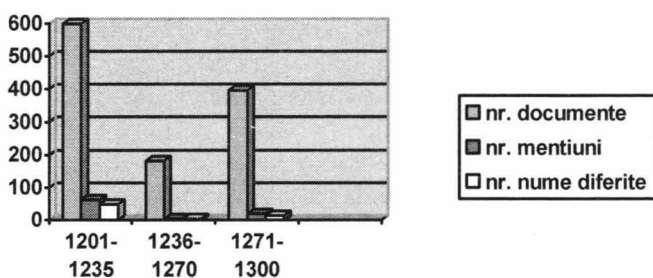


Figura 1. Comparatie între numărul de documente, cel de mențiuni și numărul de nume diferite, defalcat pe trei perioade mai importante ale secolului al XIII-lea, reprezentând aproximativ și cele trei generații ale unui veac.

Evident că aceste statistici nu reflectă situația reală a perioadei respective, ci doar datele care au supraviețuit până azi, fiind cuprinse într-un anumit număr de documente. Și în privința acestor surse trebuie să fim circumspecți, deoarece există pericolul ca printre documentele cercetate să se fi strecurat și unele documente false, informația din acestea modificând situația reală⁹. Singura concluzie ce poate fi enunțată fără o marjă ridicată de eroare este aceea că, asemănător cu zone din Europa Occidentală, femeile sunt menționate în documente mult mai rar decât bărbații¹⁰, cei din urmă beneficiind de peste 6000 de mențiuni în aceeași perioadă de timp și în aceleași acte.

⁷ Afirmatia dintr-un document dat la 9 septembrie 1261 nu are nevoie de comentarii suplimentare: „Dar, vai! în vremurile noastre, biserica din Agria a fost distrusă cu totul și arsă din temelii de furia și de năvala turbată a Tătarilor, fiind prădate cu totul și arse toate bunurile acestei biserici, ca și actele de privilegii ale sfinților regi...”. – DIR.C II, doc. nr. 33.

O situație asemănătoare, de scădere a numărului de documente și de antroponime, se întâlnește în Normandia anilor 1100-1130, în timpul luptelor dintre fiii lui Wilhelm Cuceritorul, când catedrala este incendiată și capitulul trece prin vremuri grele. – François Neveux, *Le système anthroponymique en Normandie (d'après le cartulaire du chapitre de Bayeux XI–XIII siècles)*, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, tome I. Tours, 1990, p. 127-139 (p. 127).

⁸ Citatul următor, dintr-un act emis în anul 1285, alături de nota nr. 3 este destul de relevant în privința necesității reînnoirii unor acte din cauza năvălirilor mongole: „Spre mărturia acestui fapt, la cererea stăruitoare a părților, am dat această scrisoare întărită cu puterea peceteii noastre, reînnoită din nou după năvălirea Tătarilor.” – DIR.C II, doc. nr. 305.

⁹ Mariann Sliz, *Az Anjou-kori személynévek kutatásának kérdései*, în *Névtani Értesítő*, 28, 2006, p. 171-180 (p. 173).

¹⁰ Monique Bourin, *Les difficultés d'une étude de la désignation des femmes*, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, tome II-2. Tours, 1992, p. 1-8 (p. 5). S-a stabilit pentru părți ale Europei Occidentale că numele de femei

Pentru întregul secol al XIII-lea am înregistrat un număr de 65 de nume feminine diferite, provenite din cele 88 de mențiuni amintite, fiind vorba de aproximativ 80 de individe¹¹. Dintre aceste 80 de persoane, 78 erau adulte (în unele cazuri se poate deduce, iar în altele este neclar) și doar două minore, dintre care una sigură: „...a slobozit pe veci pe o slujnică a sa de neam german numită *ancilla* care fusese luată în prinoare, împreună cu micuța sa fiică numită Elisabeta...”¹². Pe lângă faptul că Elisabeta era minoră, citatul este relevant și datorită menționării etniei, al mamei în mod direct, în celelalte cazuri nefiind specificată apartenența etnică a femeilor. Cea de-a doua persoană, posibil încă minoră, este o anume Agatha, fiica Violei, fiica Kuciei¹³. Datorită faptului că membrii a trei generații dintr-o familie sunt menționați la aceeași dată lasă loc presupunerii că Agatha putea să fie încă minoră sau foarte tânără.

O proporție apropiată celei în cazul persoanelor adulte – minore se păstrează și în ce privește apartenența lor la mediul laic sau la cel ecleziastic, aceasta fiind de 79 – 1. Doar referitor la o singură femeie, numită doamna Elisabeta, se specifică că era călugăriță la Mănăstirea Sfântului Duh din Alba Iulia¹⁴, în celelalte cazuri fie sunt clar din mediul laic, fie nu se știe (nu se specifică și/sau nu se poate deduce). La momentul mențiunii în documente, 78 dintre femei erau vii și 2 decedate, una dintre cele decedate fiind chiar amintita călugăriță, Elisabeta.

Referitor la statutul social al persoanelor atestate în documentele vremii informațiile sunt mai consistente. În bună parte din cazuri se făcea referire directă la faptul că femeia respectivă era slujitoare¹⁵, de condiție servilă, în unele dintre mențiuni fiind vorba de eliberarea lor, fie benevolă de către stăpân/stăpână, fie prin răscumpărare, astfel că din preajma datei în care a fost dat documentul, femeile respective deveniseră de condiție liberă. Doar în alte două cazuri mai este vorba în mod sigur de persoane libere. În procentul care se referă la femeile de condiție nobilă am inclus și câteva persoane în privința cărora deducem că ar avea un statut social superior din faptul că sunt soția, sora sau fiica unui nobil. Restul persoanelor apărute în acte nu au putut fi încadrate sigur într-o categorie socială, acestea reprezentând un număr deloc de neglijat din totalul de individe. Tabelul de la figura nr. 2 ilustrează situația descrisă.

	nobilă	nenobilă/liberă			slujitoare/serv	nu se știe
		liberă	slujitoare eliberată	slujitoare răscumpărată		
număr persoane	21	2	11	3	28	15
în procente	26 %	20 %			35 %	19 %

Figura 2: Statutul social al femeilor din documentele transilvane ale secolului al XIII-lea.

O ultimă informație statistică, însă în același timp și cu rezonanță pe plan social, ar fi cea privind situația conjugală a femeilor ce apar în documentele supuse investigației. Este dificil

reprezentau între 10% și 14% din totalul de nume aflate în sursele scrise – Monique Bourin, Pascal Chareille, *Conclusion: Insignis femina, virilis femina*, în *Genèse médiévale de l'antroponymie moderne*, tome II-2. Tours, 1992, p. 207-230 (p. 207).

¹¹ Trebuie să precizăm că aceste date se referă la persoanele de gen feminin ale căror nume au și fost trecute în document, deoarece există destul de multe cazuri în care nu este menționat și numele, doar faptul că este fiica, soția, sora, mama sau văduva unei persoane al cărei nume ne este cunoscut. Acest lucru a fost sesizat și pentru spațiul Regatului Ungar sau pentru Franța centrală – M. Sliz, *op. cit.*, p. 175. respectiv: Françoise Michaud-Frejaville, *Ego Ansgardis... Les femmes et leur designation dans deux cartulaires du centre de la France*, în *Genèse médiévale de l'antroponymie moderne*, tome II-2. Tours, 1992, p. 81-88 (p. 81).

¹² DIR.C II, doc. nr. 293.

¹³ DIR.C II, doc. nr. 200; ordinea numelor mamei și bunicii Agathe nu este aceasta în document, în text fiind puse astfel de către noi pentru a ilustra cele trei generații ale familiei respective.

¹⁴ DIR.C II, doc. nr. 448.

¹⁵ Termenul utilizat în documente este cel de *ancilla*, care în limba latină înseamnă *slujitoare, sclavă*. – Gheorghe Duțu, *Dicționar latin-român*. București, 2007, p. 54.

de determinat mai ales care dintre aceste persoane erau singure, nemăritate. Doar în 13 cazuri aflăm că femeia respectivă era măritată sau văduvă, de cele mai multe ori acestea fiind nobile. În privința majorității persoanelor nu sunt referiri în acest sens.

Propunere de tipologie. În urma recenzării și clasificării numelor proprii și a desemnărilor complementare directe¹⁶, beneficiind și de experiența cercetătorilor occidentali în domeniu, în special o am în vedere pe Monique Bourin¹⁷, a rezultat următoarea tipologie¹⁸ posibilă a numelor feminine din Transilvania secolului al XIII-lea:

I. Nume unic (prenume) – 39

II. Nume unic + desemnare complementară – 40

II.1. cu referire la o legătură familială (exemplu: „.... Ahalyz, soția nobilului Botez...” – 8

II.2. cu referire complexă la familie („Eu Benedicta, soția lui Herczeg din neamul Borsa...” – 1

II.3. cu referire la familie + statut social/ocupație („.... doamnei Iustina, soția comitelui Mica...” – 5

II.4. cu referire la familie și loc („....Cusid, soția lui Dominic, din satul Cristu-Crișeni...” – 2

II.5. cu referire la familie + statut social/ocupație + loc (...doamna Elisabeta, văduva comitelui Herbord, fiul lui Henningh din Vințul de Jos...” – 1

II.1/5.a. fiica lui X – 3

II.1/5.b. soția lui Y – 13

II.1/5.c. sora lui Z – 1

II.6. cu referire la statut social/ocupație („.... pe slujnica numită Agnna...” – 21

II.7. cu referire la loc („.... Fehera din satul Șoimuș...” – 1

III. Nume dublu (Maria Magdalena) – 1

În opinia mea, pentru numele unei persoane, importante sunt doar elementele de desemnare directă, de forma „....nobila doamnă Margareta, văduva lui Ivanka...”¹⁹, iar cele precum „....Henchmann și fiica sa Margareta...”²⁰ să nu fie considerate ca elemente ale antroponimiei pentru Margareta, deși referința la faptul că este fiica lui Henchmann este clară, însă nu este directă, în document fiind vorba în primul rând de Henchmann. Alte desemnări indirecte care apar pe parcursul textului ar trebui folosite doar pentru a identifica sau deosebi anumite persoane, fără a le utiliza ca elemente ale denominației. Însă, în privința acestei probleme dezbaterea poate continua.

De asemenea, discuția în legătură cu delimitarea tipurilor de desemnare complementară, cu eliminarea sau adăugirea unor elemente noi la tipologie, rămâne deschisă, mai ales că documentele veacului al XIV-lea nu au fost investigate din această perspectivă (din cea a antroponimiei).

¹⁶ În ce privește desemnările complementare directe mă refer la legăturile de rudenie, statut social, ocupație sau origine (localitate de proveniență etc.) care sunt legate în mod direct de persoana în cauză, în timp ce desemnări complementare indirecte le-am considerat pe cele ce rezultă din referiri la alte persoane (în special rude) sau care reies din context.

¹⁷ Bourin, *op. cit.*, p. 8. Poate fi amintită aici și tipologia (este vorba de o tipologie generală, cuprinzând atât numele de bărbați, cât și numele de femei) realizată de autoarea menționată împreună cu B. Chevalier – M. Bourin, B. Chevalier, *L'enquete: buts et Méthodes*, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, tome I. Tours, 1990, p. 7-12 (p. 11).

¹⁸ La punctele II.1/5.a., II.1/5.b. și II.1/5.c. ale tipologiei am contabilizat toate desemnările complementare referitoare la familie de la punctele II.1. – II.5. La finalul fiecărui punct am trecut și numărul de cazuri care se încadrează aceluși tip de denominație.

¹⁹ DIR II, doc. nr. 476.

²⁰ Idem, doc. nr. 104.

nimiei feminine, nu a antroponimiei în general), astfel că pot să apară diferite modificări și îmbunătățiri.

Sistemul antroponimic feminin. În urma cercetării documentelor transilvane din secolul al XIII-lea, am constatat că din cele 80 de persoane de gen feminin menționate, 39 apar doar cu un singur antroponim, cu acel *nomen proprium*, 40 au avut pe lângă numele propriu și un nume complementar și numai o singură persoană purta un nume dublu. În continuare voi încerca să analizez motivele care ar putea să determine o persoană pentru a se denumi sau pentru a boteza pe cineva într-un anumit fel.

Faptul că aproape 50% dintre persoane poartă un nume unic, fără o denotație complementară, poate avea și o cauză indirectă. Precum am arătat mai sus, din cele 88 de mențiuni de nume, 63 sunt din intervalul 1201-1235, majoritatea din actele cuprinse în *Registrul de la Oradea* (1208-1235). Este vorba de o paletă largă de nume, 57 de persoane folosind 51 de nume diferite, dintre acestea repetându-se câte o singură dată doar șase: Benedicta, Maria, Daraga/Deraga, Margaretha/Margueta²¹, Rosa și Scepa. Existența unui stoc consistent de antroponime a permis o repetare rară a acestora. Dar nu trebuie să pierdem din vedere faptul că numărul redus de mențiuni de nume feminine poate să denatureze într-o oarecare măsură situația reală.

Jumătate dintre femeile avute în vedere în acest studiu sunt amintite în documente sub forma: *nomen proprium* + o desemnare complementară. Desemnările complementare constă într-o referire fie la o legătură de familie, fie la statut social, meserie sau loc (de origine etc.). În unele cazuri pot să apară două sau trei tipuri de desemnări alături de numele propriu. Cele referitoare la familie, simple, sunt în număr de 8, însă ne interesează aici și situațiile în care referirile la familie sunt mai complexe, precum și cele unde sunt completate cu o referire la statut social, ocupație sau loc. Centralizând aceste informații am constatat că de cele mai multe ori (13 cazuri) relația de familie era de genul: *soția lui...*, în trei cazuri este de tipul *fica lui...* și numai o singură dată apare formula *sora lui...* Aceste date ar putea să contribuie la formularea unui răspuns, chiar dacă nu unul final, la o întrebare lansată de cercetătoarea franceză Monique Bourin încă în anul 1992, și anume dacă, după căsătorie, era mai importantă ca referire complementară relația cu familia de origine sau cu cea a soțului²². Din câte se pare, în arealul transilvan, pentru o femeie măritată, chiar văduvă²³, mai importantă era raportarea la familia soțului. Femeile denumite prin *nume propriu* + *referire la familie* fac parte din toate categoriile sociale, astfel că este greu de stabilit în ce medii era utilizat mai mult acest sistem antroponimic, dat fiind și faptul că numărul cazurilor de acest tip este destul de redus și nu permite emiterea unor concluzii care să nu comporte și o anumită marjă de eroare.

Doar într-o singură situație am întâlnit o referire la familie mai complexă decât în celelalte cazuri. Este vorba de „...Benedicta, soția lui Herczeg din neamul Borsa...”, adică de o femeie nobilă. Benedicta este chiar emitenta documentului în care îi apare numele, fapt care ar putea să motiveze această descriere mai detaliată a apartenenței sale la o familie nobilă cunoscută, ea neavând funcții care să-i exprime prestigiul și autoritatea, cum se întâmplă în cazul altor emitenți, precum demnitarul voievodatului Transilvaniei sau al regatului. În schimb, amintita doamnă Eufemia, care nu se află nici în rolul de emitent al vreunui document în care este menționată și nici nu are nevoie să justifice ceva apelând la dovada nobleței sale, poate și datorită faptului că în două cazuri are rol de judecător, care în sine sugerează un statut superior, nu beneficiază de o desemnare antroponimică detaliată, cu referire la familie. Oricum ar fi, se pare că aceste referințe mai consistente, prin care se obține o mai clară identificare a unor persoane, s-au făcut doar în cazul nobililor.

²¹ Am considerat Daraga și Deraga, respectiv Margaretha și Margueta, ca fiind același nume, având doar o grafie diferită.

²² Bourin, *op.cit.*, p. 2.

²³ Este vorba despre des pomenita Benedicta, soția lui Herczeg din neamul Borșa, care era văduvă la momentul emiterii documentului – DIR.C I, *Registrul de la Oradea*, doc. nr. 389.

În cadrul formulei de denotație într-un număr mai mare sunt referirile la statut social și/sau ocupație. Desemnări complementare de acest tip întâlnim atât la femeile nenobile, cât și la cele nobile, însă într-un număr mai mare la cele din prima categorie. La statistica rezultată cred că a contribuit și felul actelor în care apar aceste persoane. În ce privește femeile de condiție servilă, în general este vorba de documente care confirmă fie lăsarea lor ca moștenire, fie un act de vânzare-cumpărare, de donație către o biserică ori mănăstire (unele obținându-și și libertatea cu această ocazie, iar altele nu) sau de eliberare-răscumpărare din servitute, astfel că, de obicei, înainte sau după numele lor propriu apare și termenul de *ancilla* (slujnică, sclavă). În cadrul tranzacțiilor de genul celor descrise în documente, apartenența familială și locul de proveniență sau de domiciliu nu erau relevante, astfel putându-se probabil explica numărul redus al acestor tipuri de referiri. Singurele două modele de referire la statut social și/sau ocupație întâlnite sunt: *slujnică/sclavă* – *ancilla* pentru femeile de condiție servilă, și *doamnă* – *domina* sau *nobilă doamnă* pentru femeile de condiție superioară. Sunt mai multe persoane în cazul cărora nu se face nici un fel de referire, iar cu privire la puținele femei la care este specificată localitatea de origine sau de domiciliu apare înaintea numelui termenul de *consăteancă* a persoanei care a inițiat litigiul descris în act.

Consider oportun să insist puțin și asupra problemei statutului deținut de anumite persoane, aducând în discuție situația deosebită a două femei nobile. Prima este așa-numita doamnă Eufemia, menționată de trei ori în anul 1214 și o dată în 1217. Ea nu apare ca fiind doar o femeie nobilă oarecare, ci una care dispune de drepturi la fel ca un bărbat. În două din cele patru ocazii, ambele din 1214, doamna Eufemia apare amintită cu statut de judecător în cazul unor litigii incluse în *Registrul de la Oradea*²⁴. În același an sunt amintiți Solomon și Fita, comiții curiali ai doamnei Eufemia²⁵. Ar fi interesant de aflat în ce circumstanțe ajunsese la statutul amintit²⁶, având în vedere că avea un fiu matur, un anume comite Paulus, aflat în postura de reclamant în documentul din anul 1217. Este posibil ca numitul Paulus să fi atins vârsta maturității în perioada dintre 1214 și 1217, în momentul emiterii documentului în care este reclamant având deja în responsabilitatea sa administrarea domeniului lor, lucru de care s-a ocupat anterior mama sa, dar probabil în numele lui ca moștenitor minor.

A doua femeie nobilă, care prin acțiunile sale se ridică deasupra celorlalte doamne menționate de documentele vremii, este Benedicta, soția lui Herczeg din neamul Borsa. Deosebirea constă în faptul că ea este emitentul documentului în care îi apare numele, prin acest act arătând și faptul că ea și-a măritat cele două fiice „potrivit bunei lor nașteri”, făcând și donații bisericii din Vgra pentru pomenirea ei, Benedicta fiind văduvă și aproape de sfârșitul vieții²⁷.

Am ținut să prezint cazurile celor două femei, deoarece sunt printre foarte puținele doamne nobile cu un rol proeminent în cadrul unui document, de obicei bărbații deținând această poziție, ei fiind emitenți, judecători, martori sau semnatori. Acest fapt este menționat și pentru zona Franței, unde rolul cel mai important al femeilor în documente era cel de donatoare²⁸.

Doar o singură situație am întâlnit în care denotația complementară este cu referire simplă la locație (celelalte două cazuri fiind de tipul celor complexe, cu referire la familie – locație sau familie – statut social/ocupație – locație). Acest mod de desemnare complementară era sub forma „Fehera din satul Șoimuș” care, după opinia mea, era o simplă formulă pentru o

²⁴ DIR.C. I, *Registrul de la Oradea*, doc. nr. 75 și 79.

²⁵ Idem, doc. nr. 97.

²⁶ Am pus problema circumstanțelor prin care ar fi putut doamna Eufemia să dețină o poziție proeminentă față de alte femei nobile ale vremii, deoarece cercetătoarea franceză Monique Bourin prezintă un caz oarecum asemănător. Este vorba de Alice, contesă de Leicester și doamnă de Monfort, care după moartea mamei și a soțului și în lipsa fiilor ei, după anul 1219, deține rolul principal în conducerea senioriei. –Bourin, *op. cit.*, p. 1.

²⁷ DIR I, *Registrul de la Oradea*, doc. nr. 389.

²⁸ Michaud-Frejaville, *op. cit.*, p. 82.

mai ușoară identificare a persoanei în discuție. Din păcate a apărut doar un singur astfel de caz pentru a putea observa dacă acest tip de denotație complementară era utilizată mai frecvent în anumite zone, cum s-a constatat în Europa Occidentală²⁹ sau era răspândit pe întreg arealul transilvan.

După cum am menționat deja, o parte dintre desemnările complementare sunt mai complexe, îmbinând două sau chiar trei feluri de referiri: *familie – statut social/ocupație, familie – loc și familie – statut social/ocupație – loc*. Însă aceste tipuri sunt în număr destul de mic și însoțesc, de obicei, numele propriu al unei femei nobile, cum ar fi: „...doamna Elisabeta, văduva comitelui Herbord, fiul lui Henningh din Vințul de Jos...” sau „...nabila doamnă Margareta, văduva lui Ivanka, nobil de Palathka...”. În prima situație, cea a doamnei Elisabeta, este vorba de un jurământ referitor la faptul că, în cazul în care familia ei ar rămâne în viitor fără urmași, niște pământuri ale sale ar intra în posesia Episcopiei Transilvaniei³⁰. În privința Margaretei situația este diferită, ea, împreună cu niște rude, evitând prin intermediul judecății vânzarea de către alte rude ale sale a unor jumătăți de pământuri de moștenire, printre care și Palathka. Nu aş exclude posibilitatea ca motivația unei desemnări antroponimice mai detaliate, familiale și de loc, să fie determinată de dorința de a arăta atât drepturile asupra proprietăților aflate în litigiu sau într-un anumit tip de tranzacție, cât și proveniența dintr-o familie nobilă cunoscută și prestigioasă.

În cele din urmă, după cum am arătat și prin tipologia propusă pentru numele feminine din Transilvania secolului al XIII-lea, avem numele dublu, compus în general din două nume proprii, cel de-al doilea putând rezulta din transformarea unei porecle, a unui supranume *de loc* sau a unui nume patern (din referința familială) în nume propriu³¹. În documentele supuse cercetării pentru acest studiu am întâlnit o singură persoană care purta un nume dublu, Maria Magdalena, amintită în anul 1265. Este posibil să fie vorba de o femeie nobilă sau doar de condiție liberă, pentru că în document se precizează că pământul ei a fost lăsat în folosință altei persoane, din cauză că Maria Magdalena a murit fără urmași³². Tind să cred astfel și datorită faptului că în părți din vestul Europei primii care au purtat un nume dublu au fost nobilii (începând cu a doua jumătate a secolului al XI-lea), la nenobili această practică intrând în uz cu circa un secol mai târziu³³. Indiferent de statutul social sau alte caracteristici ale Mariei Magdalena, faptul că avem un singur exemplu de acest gen, face ca o concluzie în acest moment să fie prematură.

Alegerea și distribuția numelor. Evoluția antroponimiei pe teritoriul Transilvaniei nu este mult diferită de cea din vestul Europei, prefacerile majore neocolind această zonă, existând însă un decalaj de aproximativ un secol în privința schimbărilor survenite în denotația indivizilor. La aceasta a contribuit situația politică mai puțin prielnică unei organizări statale și religioase, în cadrul cărora societatea evoluează și se dezvoltă pe baza unor reguli, chiar dacă acestea nu sunt impuse de la centru. Însă, odată cu supunerea treptată a Transilvaniei de către Regatul Ungariei și a extinderii organizării Bisericii Romane, zona se înscrie pe o linie nouă de evoluție. Aceasta va fi perturbată puternic de marea invazie mongolă din anii 1241-1242, ale cărei urmări nu vor fi depășite în întregime nici după două decenii. Acest eveniment nu a avut o

²⁹ În Burgundia cele mai numeroase erau referirile geografice, legate de numele propriu prin prepoziția *de* – Patrice Beck, *Évolution des formes anthroponymiques en Bourgogne (900-1280)*, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, tome I. Tours, 1990, p. 61-85 (p. 81).

³⁰ DIR.C II, doc. nr. 522.

³¹ Dominique Barthélemy, *Vendômois: le système anthroponimique (X – milieu XIII siècles)*, în *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, tome I. Tours, 1990, p. 35-60 (p. 38) – transformarea numelui patern în cel de-al doilea nume s-a constatat în special în cazul antroponimiei masculine.

³² DIR.C II, doc. nr. 68.

³³ Beck, *op. cit.*, p. 82.

influență directă asupra evoluției antroponimiei, decât prin faptul că se înregistrează o scădere a numărului de documente, în urma distrugerilor și pierderilor, precum și a scăderii populației, ceea ce face ca numele de persoane care au ajuns până la noi să fie mai puține decât în perioada anterioară anului 1241 și în cea de după 1270. Evident că nu toate schimbările survenite în regatul maghiar au funcționat similar și în Transilvania, aici putând fi sesizate elemente ale unei evoluții specifice, locale.

Extinderea organizării bisericești și implicit convertirea unei părți a populației la credința catolică, precum și programul antroponimic al Bisericii Romane³⁴, a influențat adoptarea și în Transilvania, încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea³⁵, a unor nume creștine (Ana, Maria, Benedicta sau Magdalena), dar, în acea perioadă, acestea sunt încă surclasate de numele necreștine (Daraga, Choucud, Chynchola sau Huldhol), ambele cazuri fiind întâlnite și în ce privește antroponimia masculină. Situația rămâne neschimbată în a doua jumătate a secolului din punctul de vedere al proporției dintre numele creștine și cele necreștine, crescând totuși numărul primelor și apărând nume creștine noi, cum ar fi Elisabeta, prima dată atestat în anul 1260. Elisabeta este și unul dintre cele mai des menționate nume de femeie în documentele avute în vedere, fiind botezate astfel șase persoane. Poate că la răspândirea numelui a contribuit și faptul că regina cea tânără a Ungariei, soția lui Ștefan al V-lea, și apoi soția regelui Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290) se numeau Elisabeta³⁶, pentru nobili (patru din cele șase femei erau nobile), la acordarea numelui, un rol important avându-l moda și prestigiul numelui³⁷.

Un alt nume mai des menționat este Margareta, purtat tot de către șase persoane, dintre care trei femei nobile, două slujitoare (una fiind menționată cu ocazia punerii ei în libertate) și o persoană cu statut social incert. Marea majoritate a numelor au fost purtate doar de câte o singură individă, alte nume creștine folosite de mai multe femei fiind: Rosa (2 persoane), Benedicta (2), Maria (2), Magdalena (celălalt nume pentru Magdalena, dar valabil și pentru Maria, este însă sub forma numelui dublu de Maria Magdalena). Dintre numele necreștine doar Deraga/Daraga și Scepa au fost purtate de câte două persoane, toate cele patru femei fiind de condiție servilă, una fiind eliberată, după cum ne comunică documentul.

Majoritatea covârșitoare a femeilor nobile poartă nume creștine, de sfinte (Cecilia, Benedicta), de personaje din Noul Testament (Ana, Maria Magdalena), femininul unor nume de apostoli sau o altă grafie a numelui Sfintei Paula (Paulia), nume de martiri (Iustina) etc.. Doar o singură femeie poartă un nume neidentificat de către mine ca fiind creștin, și anume Eebe. În schimb, numele necreștine sunt purtate de persoanele cu statut social nenobil, dependente sau libere. Însă antroponimele precum Maria, Elisabeta sau Elena sunt întâlnite și la slujitoare. Faptul că mai cu seamă în familiile nobile se adoptă nume creștine poate fi determinat și de o mai bună propagare a preceptelor Bisericii Romane în rândurile acestora, decât printre nenobili, în cazul cărora reglementările probabil că erau urmate mai lent.

O motivație a acordării anumitor antroponime, cum ar fi Ana, Maria sau Paulia, poate să fie și faptul că erau preferate nume ale unor sfinți celebrați în toată lumea creștină și nu doar pe plan local, un foarte util ghid în acest sens fiind lista de sărbători oficiale pentru întreaga creștinătate fixate de către papa Grigore al IX-lea în anul 1238³⁸. Acordarea de antroponime creștine ține și de ideea legării, prin intermediul numelui, a identității unei persoane de cea a unui

³⁴ Șerban Turcuș, *Biserica Romană și reglementarea impunerii numelui în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, în *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Theologia Chatolica*, 4, 2009, p. 109-126 (p. 110).

³⁵ Înainte de anul 1208, în documentele supuse cercetării pentru acest material, nu am întâlnit nici o mențiune a unui antroponim feminin.

³⁶ Numele real al soției lui Ladilau Cumanul era Isabella, fiică a lui Carol de Anjou, regele Siciliei – DIR.C II, doc. nr. 360 și notele nr. 2 și 3, p. 317.

³⁷ Sliz, *op.cit.*, p. 176.

³⁸ Turcuș, *op.cit.*, p. 111-112.

sfânt, profet, apostol sau martir, acesta devenind astfel patron al aceluși individ³⁹. Din lista de sărbători menționată părinții se puteau inspira în acordarea acelor nume copiilor lor, ale căror purtători, celebrați la datele fixate de Biserică, puteau garanta o influență de cât mai bun augur asupra indivizilor în cauză și să îi îndrume și călăuzească pe drumul lor spre mântuirea dorită de fiecare creștin. La fel ca și azi, este posibil ca și în Evul Mediu să se fi ținut cont la acordarea numelui unui copil de sfântul care era sărbătorit în ziua nașterii sale, atribuindu-i-se astfel acel nume sau un derivat al său (cum ar putea să vină numele Paulia de la Paula).

Sunt interesante cazurile a două antroponime care ar fi putut să fie acordate pe baza unor însușiri, caracteristici ale persoanei respective, fiind astfel nume derivate dintr-un *cognomen* sau format în același mod. Însă situația este încă neclară. În primul rând am în vedere antroponimul Fehera⁴⁰. În limba maghiară *fehér* înseamnă *alb*. Textul documentului nu oferă indicii cu privire la motivele primirii de către Fehera a acestui nume. Nu este exclus ca la cel care a redactat documentul să fi ajuns varianta originală de pronunție a numelui în limba maghiară, iar acesta l-a păstrat așa, punând numai litera *a* la final pentru a fi de genul feminin în limba latină. Un alt nume care ar putea să-și aibă originea într-o însușire a persoanei purtătoare, chiar dacă nu este vorba de o însușire fizică, ci de una privind o legătură de familie, este Huga⁴¹. Tot în limba maghiară *húg* înseamnă *soră mai mică*, iar *húga*, care este articulat, înseamnă *sora mai mică a lui* Dacă aceste presupuneri vor găsi sprijin științific în urma investigațiilor viitoare, avem de-a face cu nume păstrate într-una din limbile vulgare ale regatului, și anume limba maghiară, primul dintre cele două antroponime fiind doar adaptat pentru limba latină.

Concluzii. În stadiul actual, încă incipient, al cercetărilor privind antroponimia feminină din Transilvania medievală, concluziile care se desprind nu au încă un caracter definitiv, contribuțiile viitoare putând confirma sau infirma anumite afirmații făcute acum.

În afară de datele statistice prezentate în prima parte a acestui material, care probabil se vor modifica datorită cercetărilor viitoare, din documente reiese și faptul că în secolul al XIII-lea exista o predilecție față de un anumit fel de antroponime, în conformitate cu apartenența socială, astfel că femeile nobile poartă, aproape în exclusivitate, nume creștine, în timp ce în mediile nenobile se preferă încă numele necreștine. Însă, din a doua jumătate a secolului al XIII-lea se constată și în această zonă o evoluție în direcția abandonării treptate a numelor mai vechi și a adoptării antroponimiei creștine, evoluție care într-o lume guvernată de preceptele Bisericii Romane, mai devreme sau mai târziu, ar fi fost inevitabilă.

Tipurile de denotație sunt, în general, aceleași cu cele identificate și în alte părți ale Europei medievale, în Transilvania fiind încă întâlnite numeroase cazuri cu nume unic. În ce privește numele însoțite de o desemnare complementară, s-a pus un mai mare accent pe referința ce exprimă statutul social sau ocupația/meseria, nelipsind însă nici celelalte moduri de desemnare, tipologia propusă de noi fiind întocmită strict pe baza felurilor de nume găsite pentru Transilvania secolului al XIII-lea. Evident, dacă cercetările viitoare o vor reclama, tipologia, la rândul ei, va suferi modificările necesare.

În încheiere aș dori să atrag atenția asupra necesității continuării investigațiilor științifice în direcția antroponimiei, deoarece, pe lângă faptul că reprezintă o temă de studiu foarte interesantă, informațiile rezultate în urma cercetărilor pot să contribuie la o mai bună înțelegere a realităților vieții din Transilvania medievală.

³⁹ *Ibidem*, p. 111.

⁴⁰ DIR.C I. *Registrul de la Oradea*, doc. nr. 33.

⁴¹ DIR.C I. *Registrul de la Oradea*, doc. nr. 364.

Feminine Anthroponymy in Thirteenth-Century Transylvania.***Preliminary views****Abstract*

In this article I have attempted to provide preliminary data concerning the feminine anthroponymy in 13th century Transylvania. The sources used are the documents published in Volume I (11th, 12th and 13th centuries) and Volume II (13th century) of the collection *Documente privind Istoria României. C. Transilvania*, Editura Republicii Populare Române, 1951 and 1952.

After the presentation of the statistical results from the investigated documents, I have proposed a typology to be used for a clearer delimitation of the types of feminine names. Then I discussed the female anthroponymical system in 13th century Transylvania and the selection and distribution of those names.

While this paper ends with conclusions, the current state of the research on women anthroponymia in medieval Transylvania prevents these from being definitive. Further research is required to confirm or refute the data obtained so far.